

UKF

Medlemsinformation 3 - nyhetsbrev dec 2001

Fridegård

fortiden och folkkulturen

Författaren och folklivsforskaren *Ebbe Schön*

Dagcentralen i Bro 16 januari kl.19.00. 50:-

Pendeltåg varje halvtimme till Bro

Följ nyanlagd belyst trottoar ca 600 meter till Bro C

Dagcentralen ligger till höger om stora parkeringen

Dalupproret 1743 i ny belysning

Akademisk forskning på hög nivå banar väg för fördjupad
tolkning av allmogens avsikter 1743

Lokalhistoria och rikshistoria

Grundlag, parlamentarisk utveckling, representativ demokrati
kan skildras från Håtuna, Kungsängen och Almarestäket

Draget - "grand tour"

Vårens exkursion till hålvägar, vikingatida dragplats, fornborg
och 4000-årig kultplats, Fridegårdsgrottan

Boken om Bro - ett trycktekniskt experiment

Hushållningsjournalerna - ett 8-årigt projekt slutfört

Föreningen för
Upplands-Bro
Kulturhistoriska
Forskningsinstitut

Ordförande: Curt Dahlgren. Markviksvägen 19. 165 59 Hässelby, 08-759 62 63, 0708-44 22 48
Kansli: Börje Sandén, Målarvägen 19, 197 30 Bro. 08-582 405 15 pg 27 58 94-4 bg 5418-2258
Upplys. 08-582 40515. Telesvar/fax 582 413 55. **UKF on Demand/Forskarakademin.** Bengt
Borkeby, 581 656 59 E-post ukforsk@algonet.se. Webbplats://www.algonet.se/~ukforsk

Aktuellt för UKF

Fridegård - forntiden och folkkulturen

Onsd 16 jan kl 19. Dagcentralen i Bro C Entré 50:-

Från pendeltåget nyanlagd trädplanterad och beslyst trottoar ca 600 m till stora bilparkeringen. Dagcentralen ligger till höger om parkeringen, ingång runt hörnet.

Ebbe Schön, folklivsforskare och författare, har studerat Jan Fridegård ur två olika perspektiv, som han redovisat dels i avhandlingen *Jan Fridegård och forntiden. En studie i dikt och källor* (1973) och dels boken *Jan Fridegård. Proletärdiktaren och folkkulturen*. Det är Schöns redovisning av Fridegårds källor som fick grottforskarn Rabbe Sjöberg att spekulera över om trälen Holmes grotta i boken *Trägudars land* kunde finnas i verkligheten. Just när Börje Sandén i sin hembygdsbok beskrev området där Ullevi skog ligger vid gränsen mellan Bro och Bålsta, berättade en ortsbo att där fanns Rövargrottan. Den visade sig se ut som beskrivningen i *Trägudars land*, och när grottforskarna tittat närmare på den blev den registrerad i listan över grottor med eget nummer och namnet Rövargrottan eller Fridegårdsgrottan. Läs om Fridegårdsgrottan på vår hemsida www.algonet.se/~ukforsk

För dem som inte kunde delta i hösten exkursion till grottan ges ett nytt tillfälle i samband med exkursionen 12 maj, då vi studerar hela området kring Draget vid bålstagränsen.

I den nämnda boken visar Ebbe Schön hur Fridegård försvarar värdet av den folkliga kulturen som lätt kommer i skuggan av stadskulturen.

När Erik Peurell år 1998 lade fram sin doktorsavhandling *En författares väg. Jan Fridegård i det litterära fältet*, säger han sig ha utnyttjat Ebbe Schöns fakta och analyser.

Man kan välja olika infallsvinklar vid en beskrivning av Jan Fridegård. Vi har bett Ebbe Schön att ta Fridegårds historiska författarskap som utgångspunkt. Ebbe Schön leder sedan in skildringen på den betydelse som proletärförfattare haft för den skriftliga dokumentationen av folkkulturen.

Lokalhistoria och rikshistoria (Inställt på grund av sjukdom)

Onsd 20 mars kl 19. Villa Skoga, Gamla landsvägen 4, Kungsängen. Entré 20:-

Nära Kungsängens pendeltågsstation. Huset bakom Posten och Systembolaget vid torget

Upplysn. 08-582 405 15, telesvarfax 582 413 55. ukforsk@algonet.se www.algonet.se/~ukforsk

Börje Sandén berättar om hur tillkomsten av vårt lands första grundlag, parlamentariska utvecklingen och representativa demokrati kan skildras från Håtuna, Kungsängen och Almarestäket. Tack vare kommunens centrala geografiska belägenhet i äldre tid så har viktiga möten ägt rum i vår bygd. Det är således inte lokalbefolkningen som skrivit rikshistoria, men den har på nära håll kunnat bevittna för vårt land skickelsedigra tilldragelser. Hösten 2001 sändes i Utbildningsradion/Radio Uppland tre program av Stig Unge, där Börje Sandén nu för hemmapubliken återberättar samma sak.

Draget - "grand tour"

Sönd 12 maj kl 11 - ca 15. Samling vid bilparkeringen Bro Centrum för gemensam färd i bilar och ev mindre buss. Kostnad för guidningen 20:-

Upplysn 08-582 405 15. telesvar/fax 582 413 55. ukforsk@algonet.se www.algonet.se/~ukforsk

Vi studerar två stora hålvägssystem - vikingatida dragplats - fornborg - 4000-årig kultplats - välbevarad fångstgrop där en varggård en gång funnits.

På återfärden till Bro besöker vi Fridegårdsgrottan/Holmes grotta/Rövargrottan för dem som så önskar. 700 m gångväg från parkeringsplats. Se karta på hemsidan. Ledare Börje Sandén.

Medlemsavgiften 80:- sätts in på vårt postgiro 27 58 94-4

Du får 3-4 nyhetsbrev årligen. Vi hoppas också hinna med Kultur & Historia 2 ggr/år

Boken om Bro - ett trycktekniskt experiment.

UKF fortsätter utgivningen av böcker i små upplagor. Vi är nu inne på den 18:e boken med vår egen teknik. Bengt Borkeby står för extern produktion och jag begränsar mig nu till UKF:s interna utgivning och vidareutveckling av tekniken, som förbättras allt eftersom vi får större erfarenhet.

För tre år sedan placerade Hewlett-Packard sin då nya färglaserskrivare hos oss med uppdrag att testa färgtryck i våra böcker. Vi gjorde några böcker med begränsat antal färgbilder. När Bro hembygdsförening beslöt att ge ut sitt ihopsamlade Bromaterial mellan stationsinvigningarna 1876 och 2001 åtog sig UKF/Börje Sandén att stå för layout och digitalisering av ett mycket stort antal bilder. Boken om Bro blev det stora testet för skrivaren med 312 bilder, varav 111 i färg, utspridda på 228 sidor i mellanstort format. Flera bilder var på helt uppslag, största färgbilden på helsida.

Den stora skillnaden mellan en bok i svart/vitt och en i färg är tiden för utskriften. I svart/vitt med många bilder gör skrivaren ca 5 böcker i timmen. För Broboken var den effektiva tiden 70 minuter per exemplar och vi skrev ut 320 ex.! Övervakningen av utskriften med påfyllning av papper och byte av färgpatroner, trummor annan förbrukningsmaterial är möjlig tack vare att skrivaren står i bostaden.

I min rapport till skrivartillverkaren påpekade jag att det visserligen är möjligt att göra böcker på detta sätt, men att kostnad och framförallt tidsåtgången inte gör det kommersiellt möjligt med många färgbilder. Därför var det intressant när vi uppmanades att skicka några exemplar av boken till laboratoriet för laserskrivare i USA för en eventuell test av den nya generationen färglaserskrivare som uppges bli mycket snabbare.

Tryckarkanalen lämnar skrivaren i löpande följd, bok efter bok, med 2 boksidor på varje sida av arken, antingen formatet A3 eller A4. Arken viks sedan samman fyra och fyra till 16-sidiga häften som falsas för hand efter att ha plockats samman manuellt. Det finns inga maskiner som med 100-% säkerhet kan räkna fyra blad åt gången beroende på att traditionell tryckning inte har behov av det eftersom alla sidor i ett häfte trycks på samma ark som sedan viks ett antal gånger.

Vår metod gör knappast varje enskilt exemplar billigare än traditionell tryckning. Den stora vinsten ligger i att upplagan kan begränsas till förväntat behov. Initialkostnaden blir överkomlig för ideella föreningar och privatpersoner. Behövs fler exemplar gör vi ganska enkelt en ny tryckning. I några fall har vi gjort upp till tre tryckningar. Ett belysande exempel på fördelen med en begränsad upplaga har vi just varit med om. När riksantikvarieämbetet ville trycka de vetenskapliga rapporterna från de arkeologiska undersökningarna på Birka var man tvungen att göra upplagan alldeles för stor för att få ned styckepriset med den påföljd att man nu har ett mycket stort antal osålda böcker i oförräntat lager. Vi fick äran att producera den femte volymen och Bengt Borkeby har nyligen levererat de ca 400 exemplar som går åt. Även denna bok är försedd med färgbilder.

Patriotiska Sällskapet's Hushållningsjournaler åren 1776 - 1813

När detta skrivs väntar vi från bokbindaren vår hittills största produktion. Vi har flera gånger berättat om vårt nu 8-åriga projekt med utgivandet av vårt lands äldsta "ekonomiska tidskrift". Det har visat sig att de 312 numren med sina ca 2000 längre och kortare artiklar varit ganska okänt i forskarvärlden. De är, från början till slut, av stort intresse för den som vill studera Sveriges ekonomiska och även tekniska utveckling i de flesta av dess aspekter, säger Patrioska Sällskapet's ordförande i förordet.

Vi hittade 142 häften i klockstapeln vid Håbo-Tibble kyrka. Innehållet var så intressant att Gudrun Sandén började skriva en sammanfattning av artiklarnas innehåll och jag lade in dem i vår databas. När Patr. Sällskapet och Lantbruksakademin fick veta vad vi höll på ville de att vi skulle bearbeta hela utgivningen. Bokutgåvan omfattar 3 volymer med 612 illustrationer, förteckning över alla artiklar fördelad på 20 ämnesområden, register över sakord, orter, personer och författare. De 1900 orden ger ca 9000 hänvisningar. Mer i nästa nyhetsbrev.

Ny akademisk avhandling om Dalupproret 1743

Den politiska sjukan.

Dalupproret 1743 och frihetstida politisk kultur

Akad. avhandl. framlagd 23 nov 2001 av Karin Sennefelt

Syftet med avhandlingen är att skapa en helhetsbild av dalupproret och analysera det som ett uttryck för en politisk kultur. Karin Sennefelts huvudfråga är: "Hur gjorde dalallmogen uppror 1743?". Hon menar att en undersökning av upprorets *grundorsaker* knappast skulle kunna tillföra forskningen något nytt. Av det nedan anförda framgår att det dock finns några viktiga samtida dokument som inte fullt ut beaktats. De visar dels allmogens *avsikter* enligt ledarnas egen uppfattning och dels lyfter de fram allmogens *politiska medvetenhet* i två frågor som inte forskningen beaktat, nämligen ett par tidiga uttryck för *offentlighetsprincipen* och hur *folket skall representeras i riksdagen*. En värdefull sak i avhandlingens är, som jag ser det, att den lyfter fram hur *allmogen* uppfattade det som skedde, det är inte bara *officiella skrivelser och protokoll* som skriver historien.

Det vill synas som om Karin Sennefelts studier i ämnet öppnar dörren för en fördjupad forskning om dalallmogens avsikter och är därför ett välkommet bidrag till historieskrivningen kring en *proteströrelse* och *demonstration* som dåtidens regering kallade *uppror*. Nationalencyklopedins definition av uppror: (*organiserat och ej tillfälligt*) *angrepp mot statsmakten av någon grupp i samma land, vanligen av våldsamt slag, med syfte att störta regeringen, ändra det politiska systemet e.d.* Syftet var inte att störta regeringen.

Kan avhandlingen bana väg för en fördjupad tolkning av den svenska allmogens avsikter år 1743?

Av Börje Sandén

Med Karin Sennefelts avhandling har en 70-årig debatt kring det som benämns Dalupproret 1743 fått en ny fruktbar infallsvinkel. En i själva verket seriös folklig manifestation behandlas nu officiellt med positiva förtecken. Den nedvärderande benämningen "daldansen" kan nu tvättas bort.

Benämningen började användas redan av samtidens historiker. Bjarne Beckman anförde i sin avhandling upp två traditioner vid tolkningen av det som skedde, den ena till stöd för regeringens agerande, den andra var "allmogevänlig". Det blev segraren som skrev historien.

När jag år 1993 - inför 250-årsminnet - analyserade händelsen med utgångspunkt från de förklaringar av orsaken till marschen som ledarna formulerade vid gästgivargården i Kungsängen fann jag, att såväl dessa som protokollen från deras förhandlingar med statsmakten några dagar senare inte fullt ut beaktats i historieskrivningen. I boken menade jag att de synpunkter som de själva lyft fram flera gånger borde vägas in i bedömningen av den dramatiska händelse, som ägde rum i Stockholms centrum inför många länders diplomatiska representanter.

Vid närmare studium visade det sig att de krav som allmogen framförde 1743 skulle bli högsta sanning

redan 22 år senare, när landet fick både tryckfrihetsförordning och därmed följande offentlighetsprincip. Det skulle dröja ännu mycket längre innan deras idé slog igenom "att riksdagsmannen är skyldig att göra dens vilja som sänt och anlitat honom", dvs riksdagsmännen är *valmanskårens representanter* i landets högsta beslutande organ.

Dessa principer, som vi nu är mycket stolta över, kom alltså till ett tidigt uttryck redan 1743. Dalfolket misslyckades i sin strävan men principerna var födda och skulle verka i bakgrunden. För att vi skall finna dessa tidiga åsikter måste vi studera härför relevanta dokument och det förefaller mig, som om detta inte gjorts, förrän saken blev belyst utifrån ett lokalhistoriskt perspektiv genom tredje delen i bokserien Vad hände egentligen? av Upplands-Bro Kulturhistoriska Forskningsinstitut (1993), där även historikerna Lars Ericson och Pär Frohnert medverkar.

1743 finns ännu inte ordet "offentlighetsprincip", men det är just detta det är frågan om enligt originalkonceptet till förhandlingsprotokollet, där man begär "att nu strax publicera 1738 års protokoll och rätta grundorsakerna till krigets begynnelse, och till transportens (*soldaternas*) överskickande till Finland, jämte 1740 års riksdagsprotokoll". Man hade också flera gånger tidigare begärt att få veta "hur kriget kommit till stånd utan att Ryssland hotat oss".

Beträffande frågan om riksdagsmännens ansvar gent-

emot sin valmanskår begär man redan ett år innan marschen, att "de utvalda riksdagsmännen först måste avlägga trohetsed i närvaro av socknens äldsta, innan de reser till riksdagen", och i mars 1743 vill man på egen bekostnad få sända egen sekreterare och talesman eftersom man inte är nöjd med de sittande.

Nog måste detta ses som politiskt engagemang - och ett storstilat sådant - hos den svenska allmogen.

Det var således vår lokalhistoriska forskning som visade att svensk allmoge på 1700-talet faktiskt hade ambitionen att lägga sig i rikspolitiska frågor, något som också noteras av Karin Sennefelt i kapitlet om tidigare forskning. (s. 23-24).

Dalupproret 1743 är ett belysande exempel på vikten av allsidigt studium av historiska handlingar. Det är naturligt att forskare lägger vikt vid sådana handlingar som stöder just den tolkning man kommit fram till. Därför bör fältet öppnas för flera tolkningar. En motsatt tolkning till min publicerar Dalarnas fornminnes- och hembygdsförbund sin årsbok "Fem tusen man från dalorten sprang" där man i inledningskapitlet tar upp frågan om storpolitiska sammanhang. Det sker dock inom ett mycket snävt område, nämligen i den infekterade frågan om tronföljarvalet. De historiska skribenterna har alltid framhållit att den frågan var den viktigaste för dalfolket, och att det var därför som deras protest måste slås ned med våld. Jag kan inte finna att den var den viktigaste. Den fanns inte med i de tidiga handlingarna, där allmogen presenterade sina politiska krav.

Nej, tronföljarfrågan var ett skickligt realpolitiskt schackdrag från den hårt pressade regeringen, när den ville avleda uppmärksamheten från de alltmer besvärade frågorna och aktionerna från allmogen med anledning av kriget. Man visste nämligen att den svenska allmogen var mycket kungavänlig, därför att kungen nästan alltid varit folkets värn mot rikets herrar. Att tronföljdsfrågan var ett taktiskt drag illustreras av det faktum att drottningen dog redan 24 nov 1741, men inte förrän dalallmogens tålmod tog slut i början av 1743 kommer regering på att vi nödvändigtvis måste ha en tronföljare!

Tronföljdsfrågan var inte heller viktigare för allmogen än att man föll till föga under förhandlingarna för att rädda Sverige från ett fortsatt krig med Ryssland. Detta står att läsa i protokollet, som trycktes redan i början av 1800-talet och således borde vara känt av alla som behandlat ämnet.

Det är därför med tillfredsställelse jag finner att Sennefelt inleder sin avhandling med konstaterandet att "allmogen godkände fredsavtalet med Ryssland". Jag vill tillägga att denna klart formulerade ordalydelse i

själva verket inte är så klar som det vill synas. Det var faktiskt bara en preliminär överenskommelse, den riktiga freden skulle dröja ända till augusti.

Proteststormen hos svenska folket 1742-1743 är mycket komplex med orsak, konkreta yttringar och följdverkningar som inte i korthet kan överblickas och beskrivas. Mycket övrigt är att säga, och en del bör omtolkas, men genom Sennefelts studier har synen på folkets engagemang i politiska frågor nyanserats i allra högsta grad.

Denna syn på folkliga aktioner passar som hand i handske med de tre program i Utbildningsradion som jag medverkat i under oktober i år, då jag från ett lokalhistoriskt perspektiv bl.a. lyft fram det storpolitiska möte som hölls vid Kungsängen kyrka år 1502 i närvaro av representanter från den svenska allmogen, ett möte som räknas som ett av de första riksmötena i historiken över den svenska riksdagen. Ett annat program behandlade det politiska spelet kring rivningen av ärkebiskopsborgen vid Stäket/Kungsängen, då den folkvalde Sten Sture d.y. myntade uttrycket "Det som angår alla bör av alla samtyckas". I det tredje programmet tog jag upp frågorna vid Kungsängens gästgivargård 1743.

Kan avhandlingen bana väg för en fördjupad tolkning av den svenska allmogens avsikter år 1743?

Börje Sandén i dec 2001

En detaljerad skildring av händelseförloppet finns i del 3 av UKF:s bokserie Vad hände egentligen? Där presenterar Börje Sandén också ett antal kritiska synpunkter på den traditionella tolkningen av vad som egentligen hände. Du kan själv bilda dig en uppfattning om bakgrunden till den stora marschen till Stockholm genom att studera de ca 50 historiska dokument som finns i boken.

Efter bokens tillkomst 1993 har tankegångarna i boken utvecklats och formulerats i ett flertal artiklar dels på hemsidan, dels i UKF:s nyhetsbrev.

Ett nytt förord till boken är infäst på pärmens insida i böcker som nu levereras. Samma text finns i UKF:s publikation Kultur & Historia 2001:1 och på hemsidan: www.algonet.se/~ukforsk

Kommentar:

Udrag ur Karin Sennefelts doktorsavhandling

"Den politiska sjukan. Dalupproret 1743 och frihetstida politisk kultur

Avsnitt som berör avhandlingens relation till Börje Sandéns lokalhistoriska forskning.

I kapitlet **Dalupproret i tidigare forskning:**

....

En icke föraktlig mängd lokalhistoriska artiklar för diverse hembygdsföreningars årsböcker, liksom artiklar i dagstidningar har skrivits efter Beckmans avhandling (1930). Det mesta bygger i stort på Beckman - något som är fullt görligt tack vare hans utförlighet - och skall inte redovisas närmare här. Upproret har även inspirerat till skönlitterära verk såsom historiska romaner och pjäser. Ny forskning om dalupproret har varit mer sällsynt, men med dalupprorets 250-års minne 1993 utkom några böcker i ämnet med vetenskapliga ambitioner.

I *Femtusen man från dalorten sprang*, redigerad av Maths Isacson och Gunnar Ternhag, anläggs ett lokalhistoriskt perspektiv på upproret. Fyra yrkeshistoriker och fyra lokalhistoriker har fått ge bidrag till dalupprorets historia där tanken varit att producera lättillgängliga sockenundersökningar på vetenskaplig grund. Syftet med boken är att undersöka om det har funnits lokala anledningar att göra uppror och om socknarna har agerat olika samt hur följderna har sett ut i olika socknar. Dessutom vill man bidra till diskussionen av centralt och lokalt i historien och om vilken roll historiska händelser spelar för dagens människor.

Samma år utkom även i Upplands-Bros kulturhistoriska instituts serie *Vad hände egentligen?* en bok som kombinerar en beskrivning av upproret med tryckt källmaterial. Särskild tonvikt läggs på Upplands-Bros roll i upproret, som mestadels fungerade som genomfartsort för marschen. Medverkar med kortare artiklar gör bland andra historikerna Lars Ericson och Pär Frohnert. Dalupproret och den frihetstida politiska historien är inte tillräckligt kända bland allmänheten menar Börje Sandén, projektledare, som i likhet med Beckman också framhåller det rikspolitiska sammanhanget.

Årsmiinet 1993 var däremot knappast en viktig faktor i

Upplysningar om UKF:s verksamhet

Börje Sandén, Målarvägen 19, 197 30 Bro
08-582 40 515; fax 08-582 413 55 E-post: ukforsk@algonet.se
Internetadress: www.algonet.se/~ukforsk

Book on Demand och Forskarakademien

Bengt Borkeby, 08-581 656 59; 0704-39 16 02, Hjortronv. 109, 196 35,
Kungsängen Medlemsavgiften 80:- sätts in på pg 27 58 94-4

utgivandet av Pär Frohnerts avhandling *Kronans skatter och bondens bröd* detta år. Dalupproret står heller inte i fokus utan utgör bakgrund till en delundersökning i avhandlingen om hur den lokala förvaltningen fungerade i Sätters fögderi under upprorsperioden 1742-43. Bland annat studeras hur de lokala ämbetsmännens uppgifter förändrades, vilka maktresurser de hade och hur deras relationer till allmogen och länsstyrelsen påverkades av upproret. Frohnert finner att myndigheternas legitimitet undergrävdes kraftigt genom hanterandet av frågan om hungersnöd i landet och kriget med Ryssland. Han menar att dalallmogens goda sammanhållning och organisation tack vare ett väl utvecklat lokalt bondesjälvstyre gjorde att upproret kom igång.

Forskningsläget om dalupproret 1743 kan alltså lite drastiskt reduceras till en sjuttio år gammal vetenskaplig studie av upproret ur rikspolitiskt perspektiv samt några moderna studier med lokala perspektiv. Dalupprorets normer, värderingar, symboler och praktiker är således inte analyserade, trots den mängd skrifter som finns om upproret.

Kommentar:

I Vad hände egentligen? lägger jag faktiskt tyngdpunkten vid den rikspolitiska aspekten till skillnad mot prof Maths Isacson och fil. dr. Gunnar Ternhag som i inledningskapitlet till "Fem tusen man från Dalorten sprang" tycks ta avstånd från de 1800-talshistoriker som menade att det fanns rikspolitiska förtecken 1743. Men de kan knappast mena att de tar avstånd från de rikspolitiska ambitionerna i stort. Så här låter det på tal om tronföljdsfrågan :

"... Från dessa skildrare stammar en seglivad föreställning om ett starkt samband mellan upproret och storpolitiken. Tronföljdsfrågan och de (därmed) sammanhängande planerna på en skandinavisk union som en betydelsefull bakgrund till upproret går igen på anmärkningsvärt många håll." (i den historiska litteraturen)

Avhandlingen är utgiven på Gidlunds förlag.

Börje Sandén